

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської підготовки
Кафедра публічного управління та
менеджменту природоохоронної
діяльності

Магістерська кваліфікаційна робота

на тему: Оцінка економіко-екологічних ризиків в регіональному вимірі

Виконав студент 2 курсу групи МПУ- 18
спеціальності 073 Менеджмент
Кочев Бегенч

Керівник д.е.н., проф.
Рубель Олег Євгенович

Консультант

Рецензент ІПРЕЕД НАНУ д.е.н., проф.
Степанов В.М.

Одеса 2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

- Факультет магістерської підготовки
- Кафедра публічного управління та менеджменту природоохоронної діяльності
Рівень вищої освіти магістр менеджменту
- Спеціальність 073 Менеджмент
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач

кафедри _____

Павленко О.П.

“28” жовтня 2019 року

ЗАВДАННЯ
НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ
Кочев Бегенч

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Оцінка економіко-екологічних ризиків в регіональному вимірі

керівник роботи Рубель Олег Євгенович, д.е.н., проф.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від від “18” жовтня 2019 року № 235-С

2. Строк подання студентом роботи 09 грудня 2019 року

3. Вихідні дані до роботи Статистичні данні, нормативні та правові положення щодо економіко-екологічної безпеки України

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) основи кількісної оцінки екологічних ризиків в регіональному вимірі; оцінка екологічних ризиків відповідно до європейської практики та українського законодавства; формування ситеми менеджмента екологічних ризиків

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 28 жовтня 2019 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів магістерської роботи	Термін виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною ю шкалою
1.	Робота з літературними джерелами	28.10.19- 03.11.19	80	відм.
2.	Робота над розділом 1 «Основи кількісної оцінки екологічних ризиків в регіональному вимірі»	04.11.19- 13.11.19	80	відм.
3.	Робота над розділом 2 «Оцінка екологічних ризиків відповідно до європейської практики та українського законодавства»	14.11.19- 23.11.19	80	відм.
4.	Рубіжна атестація	18.11.19- 23.11.19	80	відм.
5.	Робота над розділом 3 «Формування системи менеджмента екологічних ризиків»	24.11.19- 06.12.19	80	відм.
6.	Оформлення роботи	06.12.19- 09.12.19	80	відм.
7.	Здача роботи на кафедрі	09.12.19	80	відм.
8.	Перевірка на плагіат	09.12.19- 12.12.19	80	відм.
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)		80	відм.

Студент _____ Кочев Бегенч _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Актуальність теми. Сучасне суспільство чітко усвідомило факт, що подальший розвиток цивілізації є неможливим без забезпечення екологічної безпеки та впровадження процесу екологізації на державному, регіональному і локальному рівнях управління. Питання забезпечення безпеки вийшли на перший план. Результатом формування нового мислення стало виникнення і швидкий розвиток нової галузі знання - ризик-менеджменту.

Аналіз вітчизняного досвіду в цій галузі показує, що збільшення важкості екологічних наслідків ризикових подій (аварійних ситуацій) пояснюється наступними основними причинами: неприпустимо високим рівнем зносу основних виробничих фондів в енергетиці, на транспорті і в промисловості, включаючи високоризикові виробництва (зокрема, на підприємствах нафтогазохімії, паливно-енергетичного комплексу рівень зносу основних фондів становить 50-80%); нераціональним розміщенням продуктивних сил, що призвели до концентрації екологічно небезпечних об'єктів на невеликих площах поблизу або всередині місць компактного проживання населення, а також в районах, схильних до повеней, землетрусів та інших стихійних лих; відсутністю економічних механізмів забезпечення екологічної безпеки, а також єдиної нормативно-правової бази у сфері захисту населення і територій від промислових аварій та катастроф.

Дотепер відсутня чітко обґрунтована оцінка екологічного ризику у зв'язку з чим тема дослідження є актуальною як в теоретичному, так і в практичному аспектах тому що вона спрямована на: встановлення функціональних закономірностей системи “здоров'я населення – навколишнє середовище”, важливих для визначення шляхів покращання умов проживання населення. Необхідність дослідження цих проблем, їх актуальність і практична значущість визначили вибір теми цієї роботи.

Мета і задачі дослідження. Є обґрунтування теоретичних, методичних та прикладних засад, а також розробка практичних рекомендацій щодо формування системи менеджмента екологічних ризиків.

Реалізація мети роботи обумовила наступні завдання дослідження: визначити основні категорії та поняття менеджменту екологічних ризиків та особливості економічного механізму екологічного регулювання, як передумови стійкого розвитку; розробити основи кількісної оцінки екологічних ризиків в регіональному вимірі в Україні, запропонувати шляхи імплементації оцінки екологічних ризиків в регіональному вимірі; забезпечити впровадження механізмів менеджменту екологічних ризиків України.

Об'єктом дослідження є комплекс теоретичних і прикладних аспектів провадження формування системи менеджменту екологічних ризиків.

Предметом дослідження є основні умови та процедури формування і реалізації ефективної політики формування системи менеджменту екологічних ризиків.

Методи дослідження. Були використані як загальнонаукові методи наукового пізнання, так і спеціальні методи економічних досліджень. Монографічний та історичний методи було використано при аналізі етапів формування та розвитку формування системи менеджменту екологічних ризиків. Системно-структурний аналіз було використано при визначенні галузевої й територіальної структури формування системи менеджменту екологічних ризиків. Статистично-економічні методи, зокрема факторного та кореляційно-регресійного аналізу було використано при встановленні стану формування системи менеджменту екологічних ризиків.

Результати, їх новизна, теоретичне та практичне значення. У магістерській роботі досліджено та обґрунтовано сутність процесу формування системи менеджменту екологічних ризиків.

Рекомендації щодо використання результатів роботи з зазначенням галузі застосування. Висновки та рекомендації роботи доведені до рівня конкретних рекомендацій і можуть бути використані у практичній діяльності, Міністерства енергетики та охорони довкілля України.

Перелік ключових слів: «екологічні ризики», менеджмент, безпека, управлінські механізми, державна підтримка, управління.

SUMMARY

Actuality of theme. Modern society is clearly aware of the fact that the further development of civilization is impossible without ensuring environmental security and the introduction of the process of greening at state, regional and local levels of government. Security issues came to the fore. The result of the formation of new thinking was the emergence and rapid development of a new field of knowledge - risk management.

Analysis of domestic experience in this field shows that the increasing severity of environmental consequences of risk events (emergencies) is explained by the following main reasons: the unacceptably high level of deterioration of fixed assets in the energy, transport and industry, including high-risk industries (in particular, oil and gas enterprises, fuel and energy complex level of depreciation of fixed assets is 50-80%); irrational deployment of productive forces that have led to the concentration of environmentally hazardous sites in small areas near or within compact habitats, as well as in flood prone areas, earthquakes and other natural disasters; the lack of economic mechanisms to ensure environmental safety, as well as a single legal framework in the field of protection of the population and territories from industrial accidents and catastrophes.

So far, there is no well-grounded assessment of environmental risk, which makes the research topic relevant in both theoretical and practical terms as it seeks to: establish the functional patterns of the "public health - environment" system that are important for identifying pathways improving living conditions.

The purpose and objectives of the study. There are substantiation of theoretical, methodological and applied principles, as well as the development of practical recommendations for the formation of environmental risk management system.

The realization of the goal of the work led to the following tasks of the research: to define the main categories and concepts of environmental risk management and features of the economic mechanism of environmental regulation as prerequisites for sustainable development; to develop basics of quantitative assessment of environmental risks in the regional dimension in Ukraine, to propose ways of implementation of environmental risk assessment in the regional dimension; to ensure implementation of mechanisms of environmental risk management in Ukraine.

The object of research is a complex of theoretical and applied aspects of the formation of the environmental risk management system.

The subject of the study is there are basic conditions and procedures for the formation and implementation of an effective policy for the formation of an environmental risk management system.

Research methods. Both general scientific methods of cognition and special methods of economic research were used. Monographic and historical methods were used in the analysis of the stages of formation and development of the formation of the environmental risk management system. The system-structural analysis was used in determining the sectoral and territorial structure of the formation of the environmental risk management system. Statistical and economic methods, including factor and correlation-regression analysis, were used to determine the state of formation of the environmental risk management system.

Results, their novelty, theoretical and practical significance. The conclusions and recommendations of the work have been brought to the level of specific recommendations and can be used in practical activity of the Ministry of Energy and Environment of Ukraine.

Recommendations for using the results of work with the indication of the scope of application. The conclusions and recommendations of the work are brought to the level of specific recommendations and can be used in the practical activities of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, Ministry of Infrastructure of Ukraine.

Key words: "Environmental risks", management, security, management mechanisms, state support, management.

ЗМІСТ

Вступ	8
Розділ перший	
Основи кількісної оцінки екологічних ризиків в регіональному вимірі	11
1.1 Систематика категорій теорії ризику та небезпек у забезпеченні екологізації регіонального розвитку	11
1.2 Європейська нормативна база, що визначає розробку методики оцінки ризиків.....	37
1.3 Українська національна нормативна база, що визначає розробку методики оцінки ризиків.....	39
Розділ другий. Оцінка екологічних ризиків відповідно до європейської практики та українського законодавства.....	55
2.1 Загальна характеристика території (Україна, Румунія, Республіка Молдова).....	55
2.2 Забруднення водних ресурсів	71
2.3 Забруднення ґрунтів та проблеми поводження з непридатними до використання пестицидами	88
Розділ третій. Формування системи менеджмента екологічних ризиків	102

3.1. Критерії формування ризик-менеджменту	102
3.2. Вибір заходів щодо запобігання ризиків від скидів забруднюючих речовин.....	106
3.3 Пропозиції щодо знешкодження непридатних хімічних засобів захисту рослин	113
Висновки	118
Список літератури	121

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасне суспільство чітко усвідомило факт, що подальший розвиток цивілізації є неможливим без забезпечення екологічної безпеки та впровадження процесу екологізації на державному, регіональному і локальному рівнях управління. Питання забезпечення безпеки вийшли на перший план. Результатом формування нового мислення стало виникнення і швидкий розвиток нової галузі знання - ризик-менеджменту.

Аналіз вітчизняного досвіду в цій галузі показує, що збільшення важкості екологічних наслідків ризикових подій (аварійних ситуацій) пояснюється наступними основними причинами: неприпустимо високим рівнем зносу основних виробничих фондів в енергетиці, на транспорті і в промисловості, включаючи високоризикові виробництва (зокрема, на підприємствах нафтогазохімії, паливно-енергетичного комплексу рівень зносу основних фондів становить 50-80%); нераціональним розміщенням продуктивних сил, що призвели до концентрації екологічно небезпечних об'єктів на невеликих площах поблизу або всередині місць компактного проживання населення, а також в районах, схильних до повеней, землетрусів та інших стихійних лих; відсутністю економічних механізмів забезпечення екологічної безпеки, а також єдиної нормативно-правової бази у сфері захисту населення і територій від промислових аварій та катастроф.

Оцінка ризиків – це механізм виявлення, аналізу та контролю небезпеки, пов'язаної з наявністю негативних умов та шкідливих речовин.

Вивчення медико-екологічних ризиків території дозволяє встановити місце конкретного фактору в ранговій шкалі чинників, визначити ступінь його впливу на населення.

Дотепер відсутня чітко обґрунтована оцінка екологічного ризику у зв'язку з чим тема дослідження є актуальною як в теоретичному, так і в практичному

аспектах тому що вона спрямована на: - встановлення функціональних закономірностей системи “здоров'я населення – навколишнє середовище”, важливих для визначення шляхів покращання умов проживання населення; - вирішення проблеми покращення здоров'я населення проживаючого на радіаційно забруднених територіях, пошук реальних шляхів підвищення рівня його захищеності від впливу цього чинника; визначення інтегральних показників оцінки екологічного та медико-демографічного стану території і методів оцінки впливу середовища на населення з метою розроблення управлінських рішень, спрямованих на якість проживання мешканців області; оцінку якості довкілля та пов'язаного з нею стану здоров'я населення області на фоні демографічної кризи.. Необхідність дослідження цих проблем, їх актуальність і практична значущість визначили вибір теми цієї роботи.

Мета і задачі дослідження. Є обґрунтування теоретичних, методичних та прикладних засад, а також розробка практичних рекомендацій щодо формування системи менеджмента екологічних ризиків.

Реалізація мети роботи обумовила наступні завдання дослідження: визначити основні категорії та поняття менеджмента екологічних ризиків та особливості економічного механізму екологічного регулювання, як передумови стійкого розвитку; розробити основи кількісної оцінки екологічних ризиків в регіональному вимірі в Україні, запропонувати шляхи імплементації оцінки екологічних ризиків в регіональному вимірі; забезпечити впровадження механізмів менеджмента екологічних ризиків України.

Об'єктом дослідження є комплекс теоретичних і прикладних аспектів провадження формування системи менеджмента екологічних ризиків.

Предметом дослідження є основні умови та процедури формування і реалізації ефективної політики формування системи менеджмента екологічних ризиків.

Методи дослідження. Були використані як загальнонаукові методи наукового пізнання, так і спеціальні методи економічних досліджень. Монографічний та історичний методи було використано при аналізі етапів формування та розвитку формування системи менеджмента екологічних ризиків. Системно-структурний аналіз було використано при визначенні галузевої й територіальної структури формування системи менеджмента екологічних ризиків. Статистично-економічні методи, зокрема факторного та кореляційно-регресійного аналізу було використано при встановленні стану формування системи менеджмента екологічних ризиків.

Результати, їх новизна, теоретичне та практичне значення. У магістерській роботі досліджено та обґрунтовано сутність процесу формування системи менеджмента екологічних ризиків.

Рекомендації щодо використання результатів роботи з зазначенням галузі застосування. Висновки та рекомендації роботи доведені до рівня конкретних рекомендацій і можуть бути використані у практичній діяльності, Міністерства енергетики та охорони довкілля України.

Перелік ключових слів: «екологічні ризики», менеджмент, безпека, управлінські механізми, державна підтримка, управління.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз динаміки і стану екологічної безпеки показав, що в цілому кількість надзвичайних ситуацій має за останнє десятиліття тенденцію до зниження. Позитивна динаміка кількості виникнення надзвичайних ситуацій відобразилася на статистиці потерпілих (загиблих та постраждалих) внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій. Кількість постраждалих зменшується від 2330 осіб у 2004 році до 680 у 2014 році. Кількість загиблих коливається у меншому діапазоні, проте теж має тенденцію до зменшення.

2. В Україні середня величина індивідуального ризику внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій у 2004 році становила $8,9 \cdot 10^{-6}$, в подальшому вона збільшувалась у 2007 році і дорівнювала $1,32 \cdot 10^{-5}$. Крім того, збільшення величини індивідуального ризику спостерігається і у 2014 році. Така негативна динаміка пояснюється збільшенням кількості загиблих внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та скороченням чисельності населення країни. Період з 2010 по 2013 рік характеризується зменшенням рівня індивідуального ризику ($7,9 \cdot 10^{-6}$ у 2010 році та $5,6 \cdot 10^{-6}$ у 2013 році).

3. Оцінюючи рівень індивідуального ризику померлих внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій, слід відмітити найвищий його показник у Сумській області. Також висока ймовірність надзвичайних ситуацій присутня у Одеській та Херсонській областях.

4. Для підвищення ступеня захищеності населення і території України від надзвичайних ситуацій, зменшення ризиків їх виникнення та мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру необхідно впроваджувати сучасні методи управління ризиками та комплексну систему ризик-менеджменту, що дозволить забезпечити досягнення гарантованого рівня безпеки суспільства.

5. Системність в управлінні РЕН передбачає охоплення всіх суб'єктів і об'єктів екологічної небезпеки, всіх видів природних ресурсів і джерел впливу на природне середовище. Формуючись на мезорівні українського

Причорномор'я, проблеми екологізації регіонального розвитку набувають різноаспектності, відрізняються новизною і складністю. Їх вирішення можливе тільки через використання системного підходу за рахунок глибокого наукового опрацювання методології ризик-менеджменту екологічних небезпек і шляхів її реалізації. Основною вимогою постає здатність прогнозувати екологічно небезпечні ситуації антропогенного і природного характеру, проводити превентивних заходи щодо зниження рівня аварійності, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і формування компенсацій завданих збитків.

6. Зважаючи на те, що Україна долає наслідки трансформації і кризові прояви розвитку вітчизняної економічної системи, захист її населення і територій від екологічних небезпек повинен здійснюватись шляхом формування системи РМЕН, основою якої є інституційний базис і комплекс нормативно-правових документів, затверджених з урахуванням міжнародного права та європейських векторів розвитку, національних інтересів, вимог ринкової економіки, інститутів власності, необхідності соціального захисту.

7. Головними напрямками системи РМЕН повинні стати: підвищення рівня захищеності громадян, суб'єктів підприємницької діяльності, держави і регіональних органів влади від негативних наслідків екологічних небезпек; попередження і нівелювання соціально-економічних збитків від надзвичайних ситуацій в регіоні; створення ефективних економічних важелів, задіяних з метою мінімізації екологічних ризиків.

8. Процес ризик-менеджменту передбачає введення державних і регіональних стандартів безпеки, спрямованих на зменшення шкідливого впливу екологічних небезпек. Стандарти безпеки для населення та підприємств, що обмежують вимушений ризик, повинні бути більш жорсткими, ніж норми гранично допустимих ризиків для потенційно небезпечних виробництв і населення, що проживає в небезпечних умовах.

9. Добровільність вибору ризику передбачає: обов'язкову інформованість людини про рівні ризику; встановлення компенсаційних виплат за високі ризики; можливість альтернативного вибору місця проживання і виду професійної діяльності, не пов'язаної з високим ризиком. З розвитком практичної діяльності в області РМЕН в Україні виникнуть можливості щодо отримання цілого ряду конкретних переваг у вирішенні різноманітних екологічних проблем. До таких, в першу чергу, варто віднести нові підходи, нетрадиційні шляхи і можливості щодо подолання сформованих негативних тенденцій у розвитку екологічної ситуації на виробничому і територіальному (регіональному) рівнях.

Список літератури

1. Андреева Н.М., Золотов В.І., Шунтова С.Г. Антикризисное управление Одесским регионом: диагностика и направления реализации: [учебное пособие]: ИПРЭЭИ НАН Украины, ОГАСА МОН Украины. – Одесса: 2010 - 140 с.
2. Антикризисное управление : монография /Под ред. Э.С, Минаева, В.П. Панагушина.- М.: Приор, 1998.- 482с.
3. Антикризисное управление: учебное пособие / Э.М. Коротков, А.А.Беляев, Д.В.Валовой и др; Под ред. Э.М.Короткова.- М.ИНФРА-М, 2001.- 432 с
4. Балджи М.Д., Харічков С.К. Основи діагностики комплексного природокористування : регіональний вимір: Монографія. – Одеса, ІПРЕЕД НАН України, 2008.- 144 с.
5. Бурков В. Н. Модели и механизмы управления безопасностью / В. Н. Бурков, Е. В. Грацианский, С. И. Дзюбко, А. В. Щепкин. – М. : Синтег, 2001. – 160 с.
6. Варналій З.С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку/ Монографія/ К.: Знання України, 2005.- С.75-116.
7. Василенко В. О. Антикризисное управління підприємством : навч. посіб. / В. О. Василенко. — К. : ЦУЛ, 2003. — 504 с.
8. Василенко В.О., Шматько В.Г. Інноваційний менеджмент : [навчальний посібник] / В.О. Василенко, В.Г. Шматько; за редакцією В.О. Василенко. – Київ : ЦУЛ, Феніс, 2003. – 440 с.
9. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: принципи формування, механізми реалізації // Регіональна економіка. – 2001. – №4. – С. 241-248.
10. Гриньов В.Ф. Инновационный менеджмент : [учебное пособие] /В.Ф. Гриньов. – 2-ое изд. – К. : МАУП, 2001. – 152 с.

11. Даванков А.Ю. Методика оценки социально-экономического состояния административно-территориальных образований субъекта Федерации / А.Ю. Даванков // Региональная стратегия устойчивого экономического роста.- 1998.- С.55-57.

12. Демкін ІВ. Управління інноваційними ризиками на основі імітаційного управління. Основні підходи до оцінки інноваційного ризику / І.В. Демкін // Проблеми аналізу ризику. – 2005. – № 3. – 249 с.

13. Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecology.odessa.gov.ua>

14. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

15. Дмитриева О.Г. Региональная экономическая диагностика – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского Университета экономики и финансов, 1992. – 274 с., с.11

16. Долішній М. І., Стадницький Ю. І., Загородній А. Г., Товкан О. Е. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. посіб.— Львів: Національний ун-т "Львівська політехніка" (ІВЦ "ІНТЕЛЕКТ+" ПІДО), 2003.

17. Дорогунцов С.І., Чернюк Л.Г., Борщевський П.П., Динилишин Б.М., Фащевський М.І Соціально–економічні системи продуктивних сил регіонів України. – К.: Нічлава, 2002. – 690с.

18. Екологія-Право-Людина: Громадське бачення участі України в Європейській стратегії розвитку Дунайського регіону. – Львів, 2010. - №8 (48)

19. Жарова Л.В. Макроекономічне регулювання природоохоронної діяльності : монографія / Л.В. Жарова; за наук. ред. проф. Є.В. Хлобистова. – Суми: «Університетська книга», 2012. – 296 с., С.202

20. Жежуха В.Й. Ризики інноваційної діяльності / В.Й. Жежуха // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.2. – С. 177–182.

21. Ілленкова С.Д. Інноваційний менеджмент / С.Д. Ілленкова. – М. : Юніті, 1997. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biglibrary.ru/category38/book67/part13/10>.

22. Ілляшенко С.М. Управління екологічними ризиками інновацій: монографія / С.М. Ілляшенко, В.В. Божкова. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. –214 с.

23. Ковалев А.И. Управление реструктуризацией предприятия. – К. АВРИО, 2006. – 368 с

24. Косатерін В.О. Економічні механізми екологічної політики у системі сталого розвитку / В.О. Костерін // Регіональна економіка. - 2007.- №1.- С. 153-160.

25. Лапченко Д.А. Оценка и управление экономическим риском: теория и практика / Д.А. Лапченко. – М.: Амалфея, 2007 –148 с.

26. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: підручник / Л. О. Лігоненко. — К. : КНТЕУ, 2005. — 824 с.

27. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій . – К.:Київ. Нац..торг.-екон.ун-т, 2001. – 580 с.

28. Малашихина Н.Н. Риск-менеджмент [учебное пособие] /Н.Н. Малашихина, О.С. Белокрылова. – Ростов н/Дону : Феникс, 2004. – 320 с.

29. Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій: Наказ Агентства з питань запобігання банкрутства підприємств та організацій від 21.03.1997, № 37. - С. 15-30.

30. Методологічні аспекти розробки і оцінки стратегій розвитку промислового комплексу регіону: Монографія. / Буркинський Б.В.,Коваленко М.А. – Херсон : Олді - , 2008. – 408с.

31. Мінакова А. Економічний механізм управління надзвичайними ситуаціями техногенного характеру / Н. Мінакова, А. Стрілець, Ю. Драчук // Вісник ТАНГ, 2005. – № 3. – С. 25-37

32. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль: [текст] / Ф.Х. Найт. – М.: Дело. –2003. –360 с.
33. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2014 році./ Український науково-дослідний інститут цивільного захисту ДСНС України. - Київ, 2015. – 365 с.
34. Новиков В.М. Экономическая диагностика развития хозяйственных систем в рыночных условиях (на основе модели экономического роста). – Одесса, ОПУ, 1992 – 120 с.
35. Новиков В.М. Экономическая диагностика развития хозяйственных систем в рыночных условиях (на основе модели экономического роста). – Одесса, ОПУ, 1992 – 120 с.
36. Офіційний сайт Gartner Inc. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ibm.com/us/en/>.
37. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>
38. Офіційний сайт Головного управління статистики у Миколаївській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>
39. Офіційний сайт Головного управління статистики у Херсонській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua>
40. Петкова Л.О. Економічне зростання в Україні: регіональний вимір [Текст] / Л.О. Петкова.- Черкаси: ЧДТУ, 2004.-272 с.
41. Поповкін В.А. До концепції державної регіональної політики // Наукові доповіді. –1995. – Вип. 37. – 64с.
42. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон від 24.02.1994 № 4004-ХІІ / Відомості Верховної Ради України від 05.07.1994. – 1994 р. – № 27. – стаття 218
43. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки : Розпорядження КМУ від 25.05.2011 № 577-р / Урядовий кур'єр. – від 27.07.2011. – № 135

44. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки : Розпорядження КМУ від 25.05.2011 № 577-р / Урядовий кур'єр. – від 27.07.2011. – № 135

45. Про затвердження Програми комплексного розвитку Українського Придунав'я на 2004-2011 роки : Постанова КМУ від від 31.03.2004 № 428 / Офіційний вісник України від 23.04.2004. – 2004 р. – № 14. – стор. 303. – стаття 973. – код акту 28389/2004

46. Проблема непридатних пестицидів в Україні: загальні відомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mama-86.org.ua/index.php/ru/eliminateacuterisks/37-2009-10-05-16-55-26.html>

47. Пушкарь А.И., Тридед А.Н., Колос А.Л. Антикризисное управление: стратегии, - Х.: ХДЕУ,2001. - 452 с.

48. Раевнева Е.В., Байцым В.Ф. Некоторые подходы к анализу кризисных явлений на предприятия // Вестник ХГЭУ. – 2000. - №1(13). – С.89-93

49. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області в 2013 році [Електронний ресурс] / Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації. - Одеса, 2014. - 262 с.

50. Ситник Л.С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством. – Донецьк: ІЕП НАН України, 200. – 504 с.

51. Статистичний щорічник Одеської області за 2012 рік / За ред.. Т.В. Копилової. – Головне управління статистики в Одеській області Державної служби статистики України. – Одеса, 2013. – 520 с.Методологія вартісної оцінки збитків : монографія / І. М. Комарницький, О. М. Белуха, М. І. Бублик та ін. ; за ред. І. М. Комарницького ; М-во освіти і науки України, Львів. держ. ін-т новіт. технологій і упр. ім. В. Чорновола. – Львів : Апріорі, 2010. – 876 с. : іл. – Бібліогр.: с. 526-546.

52. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / под общ. Ред А.П.Градова, Б.И.Кузина. – СПб.: Спец.лит.,1996. – 512 с.

53. Туленков Н.В. Антикризисный менеджмент//Персонал. – 1998.- № 6.- С.19-25
54. Уткін Є.А. Інноваційний менеджмент / Уткін Є.А., Морозова Г.І., Морозова П.І.. – М.: “Акаліс”, 1996 р.
55. Хлобистов Є. В. Фінансові механізми екологічної політики / Є. В. Хлобистов // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) : наук. журн. / гол. ред. О. П. Степанов. – К. : НАНУ, 2004. – Вип. 3/4. – С. 744–752.
56. Холод З.М., Штангрет А.М. Антикризисное управління – система завчасної діагностики і захисту від кризових ситуацій // Наукові записки. – Л.: Українська академія друкарства, 2002.- Вип.5.- С.124-127
57. Чернявский А. Д. Антикризисное управление : учеб. пособ. / А. Д. Чернявский. — Межрегиональная академия управления персоналом. — К. : МАУП, 2000. — 208 с.
58. Чугреев В.Л. Создание краудсорсинг проекта для публикации и обсуждения предложений по социально-экономическому развитию региона /В.Л. Чугреев//Проблемы развития территории. - 2012. - Вып. 6 (62). - С. 157 — 164.
59. Шершньова З. Є. Антикризисное управління підприємством : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська. — К. : КНЕУ, 2004. — 196.
60. Штангрет А. М. Антикризисное управління підприємством: навч. посіб. / А. М. Штангрет, О. І. Копилюк. — К. : Знання, 2007. — 335 с.
61. Cannon T. Social vulnerability. Sustainable livelihoods and disasters / T.Cannon, J.Twigg, Rowell. – N.Y.: DFID CHAD, 2003. – 123 p. ;
62. Cardona O.D. The need for rethinking the concept of vulnerability and risk from a holistic perspective / O.D. Cardona. – London: Earthscan, 2004. – 234 p.

63. Cuttler S. L. Social vulnerability to environmental hazards / S.L. Cuttler , B.J. Boruff , W.L. Shirley // Social sciences quarterly. – 2003. - №3 (2). – P.240 – 267.

64. Global Competitiveness Report 2015-2016/ World Economic Forum.– 2016. [Електроний ресурс]. – Спосіб доступу: URL: <http://www.weforum.org/site/homepublic.nsf/Content/Global+Competitiveness+Programme%5CGlobal+Competitiveness+Report>.

65. Guide to the Expression of Uncertainty in Measurement: First edition. — ISO, Switzerland, 1993 : ДСТУ-Н РМГ 43-2006. Метрологія. Застосування «Настанови з оцінювання невизначеності у вимірюваннях» Настанова з оцінювання невизначеності вимірювання результатів кількісних випробувань:Технічний звіт EUROLAB № 1/2006//Переклад з англ. та науково-технічне редагування: А. В. Абрамов; А. М. Коцюба, В. М. Новіков. — Київ, Євролаб-Україна, 2008. — 51 с.

66. Living with risk – the global review of disaster reduction initiatives / UN ISDR. – Geneva: UN publications, 2004. – 350 p.

67. Pelling M. The vulnerability of cities: social resilience and natural disasters / M. Pilling - London: Earthscan , 2003. – 245 p.

68. Reducing disaster risk: a challenge for development / UNDP. – N.Y. : UNDP press, 2004. – 268 p.

69. Vogel C. Vulnerability and global environmental change: rhetoric and reality [Electronic recourse] / C. Vogel, K. O'Brien. - Access mode: www.gechs.org/publications/aviso/13/index.html.

70. World in transition: fighting poverty through environmental policy // WBGU. – London: Earthscan, 2005. – 96 p.